

ראש הישיבה

הרב חיים דרוקמן שליט"א

לא יכרע - עד עצם ימינו*

החגים - מסר לדורות

נפתח ונחזור על נקודת המוצא, שאנחנו שבים ומשננים מידי פעם: חגי ישראל, אם מדאורייתא אם מדרכנן - לא באו להזכיר משהו שהיה בעבר, ותו לא. הזכרונות האלה נושאים עבורנו מסרים חיים - לנו ולבנינו עד עולם, שאם לא כן - לא היו נקבעים ונכתבים, כדברי רבותינו במסכת מגילה (יד.) "נבואה שהוצרכה לדורות נכתבה, ושלא הוצרכה לא נכתבה".

באופן מפורש ציינו חז"ל עקרון זה לגבי חג הפסח: "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים" (פסחים קט"ז:). יציאת מצרים באה להזין ולהחיות כל אחד מאתנו באופן אישי ומתמיד. אך בעצם העקרון הזה קיים לגבי כל הארועים הלאומיים בחיינו, המשמחים - ושאינם כאלה.

יתרה מזאת, מן הראוי, שכל דור ודור יתבונן מהו המסר המיוחד של כל חג וחג עבורו. איך מדבר האירוע הזה במיוחד אליו, ומה יוכל לקלוט מתוכו.

דברים אלה אמורים במיוחד לגבי חג הפורים. אין ספק, שיש לדורנו מה ללמוד מפורים, שיש קשר מיוחד בין אירועי פורים לקורות ימינו. עלינו לחדד את האזן, על מנת שתקלוט את המסר המיוחד לנו פה היום, כולנו חיים.

פורים - דגם לגאולת ימינו

אביא בהקשר זה את דברי חז"ל המפורסמים:

דלמא (=מעשה) רבי חייא רבא ורבי שמעון בן חלפתא הוו מהלכין בהדא בקעת ארכל בקריצתה (=בהשכמה) וראו אילת השחר שבקע אורה. אמר רבי חייא רבה לרבי שמעון בן חלפתא: בירבי (=אדם גדול) כך היא גאולתן של ישראל, בתחילה קמאה קמאה (=קמעה קמעה), כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת וכו'. כך בתחילה ומרדכי יושב בשער המלך, ואחר כך ויקח המן את

*מתוך שיעור בישיבה

הלבוש ואת הסוס, ואחר כך וישב מרדכי אל שער המלך, ואחר כך ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות, ואחר כך ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר.

(ירושלמי ברכות פ"א,ה"א).

הרי לנו, קודם כל, שכדוגמה לתהליך גאולה איטי והדרגתי מביא ר' חייא את פורים. או ליתר דיוק, ר' חייא מביא שתי דוגמאות לקביעה, שגאולתן של ישראל קמעה קמעה: אחת מן הטבע, ואחת מן ההסטוריה. מן הטבע משולה הגאולה לתהליך הופעת האור בעולם, ומן ההסטוריה לסדר ההתרחשויות בארועי פורים.

ארועי פורים מצביעים על השותפות האנושית בתהליך הישועה. בני אדם פועלים ועושים ומשתדלים ועל ידי כל אלה הקב"ה רוקם ושוזר את ישועת ישראל. נמצא שיש קשר מיוחד בין פורים לבין אירועי דורנו.

"ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה"

מתוך נקודת מוצא זאת, נעמוד על ענין אחד מתוך המסכת הגדולה של פורים, שהוא שייך לאותם דברים ולאותם עניינים שיש בהם משום מסר מיוחד לדורנו, משום קליטה מיוחדת של מה שפורים בא ללמד אותנו, בימינו אלה.

המגילה מספרת לנו:

אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש את המן בן המדתא האגגי וינשאהו, וישם את כסאו מעל כל השרים אשר אתו. וכל עבדי המלך אשר בשער המלך כורעים ומשתחווים להמן, כי כן צוה לו המלך. ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה.

(אסתר ג, א-ב).

בא המהר"ל ב"אור חדש" ופוקח את עינינו להערה לשונית. יש חוסר אחידות בשמוש בזמני הפעולות. הפסוק "כל עבדי המלך... כורעים ומשתחווים" בהווה, ואילו מרדכי "לא יכרע ולא ישתחוה" בעתיד.

עונה המהר"ל: "מפני שלא נעשה זה בפעם אחת בלבד, רק הרבה פעמים עשה כך, ולכך כתיב לשון עתיד". כלומר, לא היתה התקלות חד פעמית של מרדכי בהמן, שבה לא כרע ולא השתחוה, אלא כך היה מרדכי נוהג דרך קבע. טוען המהר"ל, שזוהי דרכו של לשון המקרא, כמו "ככה יעשה איוב". כדי לומר, שכך היה נוהג דרך קבע, משתמש המקרא בלשון עתיד. זוהי תשובתו הראשונה של המהר"ל, אך הוא מוסיף תשובה נוספת.

מרדכי מבליט שאיננו כורע ומשתחוה להמן נקדים לחשובה זו ציור שכולנו מכירים מן החיים. קורה לפעמים שאדם מבחין, שמישהו בא לקראתו, ומסיבות שונות אין הוא מעוניין לפגוש בו. מה עושים? מתחמקים עוברים למדרכה הנגדית, מתבוננים בחלון הראווה, אולי אפילו נכנסים לרגע לחדר מדרגות סמוך... ובלבד שהבא ממול יחלוף, ולא יהיה הכרח לפגוש בו. מרדכי, מבאר המהר"ל, - לא התחמק מפני המן. להיפך, הוא עשה כל מאמץ להתקל בו, ולהפגין, שהוא, מרדכי - אינו כורע ואינו משתחוה. וזה לשונו של המהר"ל (אור חדש, תחילת פרק ג):

ועוד יש לפרש לא יכרע היינו, אף שהיה יכול מרדכי לילך דרך אחר, שלא היה פוגע בו, ולא יכעס המן. - היה מרדכי הולך נגד המן, על דעת זה שלא יכרע ולא ישתחוה. וכך משמע, 'לא יכרע' שהוא לשון עתיד.

כלומר, יש כאן הדגשה של אדרבא - מרדכי משתדל להתקל בהמן ולעמוד מולו זקוף קומה. מעבר לקביעת העובדה המעשית, יש כאן התנהגות של הצהרה והכרזה.

אך על זה נשאלת שאלה גדולה. בודאי מרדכי לא היה נאיבי. בוודאי היה מודע להשלכות של מעשהו הפרטי - על הכלל כולו. מדוע הוא עשה "דווקא" בימים ההם, אצל מלך, או אפילו בעל שררה כהמן - חיים ומות נגזרים בהינף יד. איך הוא מסתכן, ולמעלה מזאת - איך הוא מעז לסכן במעשהו את עם ישראל? סוף סוף אין מדובר בענין אישי שלו בלבד! ואכן, אומרים חז"ל, שישראל שבאותו הדור באו אל מרדכי בטענות. דברים אלה מובאים באגדת אסתר פרשה ג' ב': "אמרו לו ישראל, תהא יודע שאתה מפילנו בחרב של זה הרשע". כלומר, אתה מסכן את כולנו בהתנהגות שלך. "אמר להם, אם כן, אשתחוה לעבודה זרה?!" כלומר - ומה אתם מציעים לי? שאעבור על אסור עבודה זרה? ולא קיבל עליו.

עוד קודם לכן מספרים חז"ל (שם):

ומה עשה המן? עשה לו צלם מרוקם על ליבו, ועל בגדיו, וכל מי שהיה משתחוה להמן - היה משתחוה לעבודה זרה. ומרדכי לא קיבל עליו להיות כורע ומשתחוה לו, שנאמר: "ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה".

אבל האם יש בתשובת מרדכי כדי לספק? לכאורה - הצדק אתו: הרי אסור עבודה זרה הוא מן השלושה של "יהרג ועל יעבור". נכון, אבל כל זה

- כשאין למרדכי ברירה אלא לפגוש בהמן. אבל אם - כפי שלמדנו המהר"ל - מרדכי עושה השתדלויות ומאמצים להתקל בו - אין תשובתו מספקת עוד. ודאי - אין להשתחיות לעבודה זרה, אבל אפשר להתחמק! ודאי לא להתקל בדוקא!
מוסיף המהר"ל ומחריף שם את הטענה על מרדכי:

"ויש מקשים, כי למה עשה זה מרדכי?! היה לו לסלק עצמו

משער המלך, ולא היה לו לסכן עצמו ואת כל ישראל!"

כלומר במצב סיכון כזה - היה מרדכי צריך לשקול להעתיק את דירתו לאיזו שהיא פנה נדחת בכל מלכות המלך אחשוורוש, ובלבד שלא להתקל בהמן! ושמא נאמר - מרדכי אחראי לשלום אסתר ואיננו יכול להפקיר אותה לבד בשושן? ניחא. אבל לפחות עליו לעשות כל מאמץ, להתחקות אחר סדר יומו של המן, ולהתחמק מכל התקלות איתו! והנה נדמה שמרדכי "עושה שעורי בית" - בכיוון ההפוך: הוא מתחקה אחר הופעותיו של המן ברשות הרבים - ומתאמץ להתקל בו! מהיכן העוז וההיתר לסכן את כלל ישראל שבאותו הדור?!

נהנו מסעודתו של אותו רשע והשתחוו לצלם

במסכת מגילה (יב.) מספרת הגמרא על דו-שיח בין רבי שמעון בר יוחאי לבין תלמידיו, כיחס לאירוע של פורים: "שאלו תלמידיו את ר' שמעון בר יוחאי, מפני מה נתחייבו שונאיהם של ישראל שבאותו הדור כליה?" כלומר, אם המן גזר להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים, אות הוא שמן השמים נגזרה גזרה כזאת! הרי העולם אינו הפקר לעריצותו של שר פרסי כלשהוא. אם כן למה נתחייבו ישראל שבאותו הדור כליה? מהי הסיבה האמיתית לגזירה?

"אמר להם, אמרו אתם. אמרו לו, מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע" כלומר - נתגעלו במאכלות אסורות, באותו משתה משבעת ימים שעשה המלך "לכל העם הנמצאים בשושן הבירה". זוהי תשובת התלמידים.

"אמר להם ר' שמעון, אם כן, שבשושן יהרגו, שבכל העולם כולו אל יהרגו!". שהרי - אלה שנהנו מסעודתו של אותו רשע היו יהודי שושן! אם כן רק עליהם היתה צריכה להגזר גזירת הכליה.

"אמרו לו, אמור אתה. אמר להם, מפני שהשתחוו לצלם." מעיר רש"י - "בימי נבוכדנצר". כלומר - בימי נבוכדנצר השתחוו כל היהודים גולי בכל לצלם, ומשום כך נגזרה הגזירה על כולם. אף כי יש הרבה מה

ללמוד מהמשכו של הדו-שיח בין רשב"י ותלמידיו, נניח לו בנקודה זו, ונתבונן במה שהובא עד כה. בתשובה האחרונה שהבאנו, בעצם לא שלל הרב את דברי תלמידיו - "מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע". רשב"י ציין רק, שזוהי תשובה חלקית, ולכן הוסיף נמוק אחר, כללי יותר. אם כן תשובתם של התלמידים: "שנהנו מסעודתו של אותו רשע", כלומר - שנתגעלו במאכלות אסורות, נכונה ביסודה. ונשאלת השאלה - וכי על כך מתחייבים כליה? הרי זוהי עבירה על לאו בלבד. שאלה שניה מענינת לא פחות: מה היה ענינה של אותה סעודה? משתה אחשורוש - על ישראל לא יגאלו מספרת המגילה (פרק א, ב-ד):

"בימים ההם כשבת המלך אחשורוש על כסא מלכותו אשר בשושן הבירה. בשנת שלוש למולכו, עשה משתה לכל שריו ועבדיו, חיל פרס ומדי, הפרתמים ושרי המדינות לפניו. בהראתו את עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו ימים רבים שמונים ומאת יום".

יש לשים לב - "ימים רבים". כמה זה ימים רבים? חמישה ימים - זה כבר ימים רבים, שבעה ימים, עשרה ימים - זה כבר ימים רבים מאד. והנה באה "הפצצה": "שמונים ומאת יום!" הילולה של חצי שנה! אנתנו, אחרי שתיה של יום אחד של פורים - זקוקים להתאוששות, וכאן חוגגים חצי שנה!

והנה -

ובמלואת הימים האלה, עשה המלך לכל העם הנמצאים בשושן הבירה למגדול ועד קטן, משתה שבעת ימים וכו'".

באמת, מול מאה ושמונים הימים - שבעת ימים אינם אלא פסיק קטן, איזו עצם קטנה לתושבי שושן. אבל מה היתה כל ההילולה, מה חגגו במשך מאה שמונים יום? ענין זה מתברר מדיוק בגמרא (מגילה יא:): בימים ההם כשבת המלך, וכתוב - בשנת שלש למלכו". כלומר - שני פסוקים מן המגילה בענין מועד המשתה, נראים כסותרים זה את זה. מתרצת הגמרא: "אמר רבא - מאי 'כשבת' לאחר שנתיישבה דעתו". כלומר, באמת היה הדבר בשנת שלוש למלכו, ואת התאור "כשבת" המלך אחשורוש על כסא מלכותו יש להבין - כשנתיישבה דעתו שהוא מלך ואין מתנגד למלכותו וזה היה בשנת שלוש למלכו (עי' מהר"ל באור חדש). כלומר כשהוא הרגיש, שהוא "יושב חזק" על כסא מלכותו. מדוע דוק אז? אומרת הגמרא בהמשך: "אמר (אחשורוש) - בלשצר חשב וטעה, אנא

חשיבנא ולא טעינא" - בלשצר עשה חשבון וטעה, אני עשיתי חשבון ולא טעיתי.

מהו החשבון? "דכתיב (ירמיהו כט, י) "כי לפי מלאת לבכל שבעים שנה אפקוד אתכם". בצבור היתה ידיעה רווחת, על פי נבואתו של ירמיהו, שבתום שבעים שנה לגלות בבל - יגאלו ממנה ישראל. עשה אחשורוש חשבון, שכבר עברו שבעים השנה וישראל לא נגאלו. מכך הסיק מסקנה, שכבר לא יגאלו לעולם. הנבואה הוכחה לכאורה, כלא אמינה, כנבואה שאיננה מתגשמת, ואם כן ישראל עתידים להשאר לנצח תחת שלטוני. את הידיעה, המרגשת הזו החליט אחשורוש לחגוג. זאת היתה ההילולה של מאה ושמונים יום שהמשכה בעוד "הדרן" בן שבעה ימים לעם היושב בשושן. כך מביא המהר"ל באור חדש: "ומלמד אותנו כי כל הסעודה הזאת בשביל שחשב כי ישראל לא היו נגאלים ולכך כל הסעודה להכעיס ה' יג'".

והגמרא אומרת (מגילה יא:): שבמשתה הזה "אפיק מאני דבי מקדשא ואשתמש בהו", אחשורוש הוציא את כלי בית המקדש לצורך המשתה, והשתמש בהם, והוא עצמו הופיע כשהוא לבוש בגדי כהונה (עי"ש יב.). אם כן כך נחגג האירוע, ואחינו בני ישראל משתתפים גם הם במשתה, ומרימים כוס - לחיי המן, לחיי אחשורוש, לחיי גלות לנצח. שותים לחיים על שאין מצפים יותר לגאולה... הרי זה חילול השם מאין כמוהו! נניח עכשיו לפרט של מאכלות אסורות. עצם קיום הסעודה הוא חילול השם נורא, ועל זה משלמים ביוקר רב. על חילול השם מתחייבים כליה!

"ומרדכי יושב בשער המלך", מודע לכל ההתרחשות הנוראה. באופן אישי הוא יכול לקום ולהמלט על נפשו, להתחכא במקום שקט ולא להיות עד לכל המוראות. אבל לעזוב את שער המלך בעת הזאת - זו נתינת יד לתהליך הנורא: תהליך טמיעה מרצון, שואה שקטה! השקט, השתיקה - הם הסכנה עצמה! אם כן, עם ישראל נמצא בסכנה אמיתית. "וכי אפשר להשלים עם סכנה זאת?!" - חושב מרדכי לעצמו - "אסור לי לעזוב את שער המלך בשום פנים ואופן. אני חייב להמצא פה. נכון שהימצאותי כאן ועמידתי מול המן נראית כסכנה, אבל זוהי ההצלה האמיתית. לא כן עזיבתי את שושן נראית כהצלה, אבל זוהי רק הצלה מדומה. לאמיתו של דבר היא היא הסכנה האמיתית."

ומרדכי ראה, את שני היסודות שהוזכרו בדו-שיח בין ר' שמעון בר

יוחאי ובין תלמידיו. את ההמרה בכפיה, בימי נבוכדנצר, ואת ההטמעות מרצון, מהסכמה - בימי אחשוורוש. והרצון חמור פי כמה מן האונס. כי כנגד כפיה - אדם בריא מתקומם, משתדל להימנע ממנה ככל יכולתו. אבל בעשיה מתוך הסכמה אבד מנגנון ההגנה.

מסר חג הפורים לימינו אנו

זהו אחד המסרים החשובים ביותר של פורים לאירועי ימינו. הרי בתהליך הגאולה שלנו, שפורים מהווה לו דגם, היו וישנם נסיונות להכניע אותנו, לפגוע בנו ולהכריע אותנו בשתי דרכים: בשדה הקרב ובהסכמי "שלום". המלחמה נכפתה עלינו תמיד, ובתהליך ה"שלום" בחרנו. ויש צורך ללמוד להיזהר, ולעמוד בתוקף ובעוז מול שתי הדרכים כאחת, בנחישות של "ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה".

כתאור הפגישה שבין יעקב לעשו אומרת התורה (בראשית לג, ד): "וירץ עשו לקראתו ויחבקהו, ויפול על צואריו, וישקהו וגו'". אומרים על כך חז"ל (בראשית רבה ע"ח, ב') כי בתורה נקוד על המלה "וישקהו", לרמוז לנו "שלא בא לנשקו אלא לנשכו, ונעשה צוארו של אבינו יעקב של שיש וכהו שיניו של אותו רשע". מעיר על כך ה"שפת אמת" בפרשת וישלח תרמ"ד, לפני מאה ועשר שנים, נקודה עמוקה יותר. הרי אילו רצתה התורה לבטא נשיכה של עשו היתה כותבת במפורש "וינשכהו". מדוע לכתוב "וישקהו"? אומר ה"שפת אמת", בשם סבו בעל חידושי הרי"ם, שבאמת בא עשו לתת נשיקה ליעקב, אבל כוונתה של הנשיקה היתה נשיכה. התורה כותבת וישקהו, מכיוון שבאמת בא עשו לנשקו. וחז"ל מסבירים לנו את משמעותה של הנשיקה הזאת שכוונתה היתה - נשיכה. הוא רצה לנשוך אותו דרך הנשיקה. מסביר זאת ה"שפת אמת" עצמו "כאשר ראה עשיו שאין יכול לו במלחמה, בא להזיק לו על ידי התקרבות". כשראה עשו שבמלחמה לא ינצח את יעקב, החליט לנצח אותו בנשיקה. ומה פירושו של דבר "ונעשה צוארו של אבינו יעקב של שיש"? מסביר השפת אמת, כדי שלא יתפעל מן הנשיקה, כדי שיהיה עמיד כנגדה. השיש איננו מגן על יעקב מפני תקיעת השינים של עשו, השיש הוא יכולת השליטה, שלא להתפעל מן הרגש, בעקבות הנשיקה. כשהאויב נושך - המותקף מתגונן. אבל כשהאויב מנשק - יש בכך סכנה נוראה של פיתוי. כשהאויב בא בלחיצת יד, בחבוק ונשיקה - אנחנו מתפתים לחשוב, שהסכנה חלפה. לכך נעשה צוארו של אבינו יעקב של שיש. והדברים האלה, בני מאה ועשר השנים, נראים כאילו נכתבו לרגע זה

ממש.

כשנגזרה הגזירה הנוראה "להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים", והעיר שושן נבוכה, ומרדכי לובש שק ואפר, ויוצא בתוך העיר בזעקה גדולה ומרה, - מספרים חז"ל - פוגש מרדכי בקבוצה של ילדים יוצאים מבית רבם. שואל מרדכי את הראשון פסוק לי פסוקך, והילד אומר! "אל תירא מפחד פתאום ומשואת רשעים כי תבוא." שואל שני - פסוק לי פסוקך. והילד עונה: "עוצו עצה ותופר, דברו דבר ולא יקום כי עמנו א-ל." וכן הלאה. מדגישים חז"ל באסתר רבה (פרשה ז יג) שמרדכי שמח על כך שמחה גדולה. הייתי מבקש להוציא מן הספור הזה נקודה אחת לענייננו. יש מצבים שלמולם עומד עולם המבוגרים נבוך. בעינים מבוגרות יש התעסקות יתר בריאליה, במפוכחות. בעינים כאלה נראית המציאות מפחידה, מכיכה, מדכאת, מוציאה את הרוח מן המפרשים. ואז נזקק עולם המבוגרים להתפלפליות ולמעשים חסרי הגיון, מכיון שהמציאות נראית כל כך מאיימת, מציאות של "אין ברירה".

כאים ילדי ישראל, שאינם יודעים התחכמיות, ומשמיעים בפיותיהם הטהורים את האמת הנצחית, את האמת של "אל תירא מפחד פתאום ומשואת רשעים כי תבוא, עוצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו א-ל". האמת הפשוטה והגדולה הזאת, של נצח ישראל הגובר על כל ההמנים שבכל הדורות, מהדהדת באזנינו מן המגילה ועד הנה. אלה "דברי הפורים" הממלאים אותנו כח בכל דור ודור, ואין כמותם להאיר לנו אור חדש בעצם ימינו אלה.